
SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU: *Konštrukcie obrazu kultúry*
Rurálne prostredie ako mikrokozmos?
Obraz štruktúry spoločnosti
Urbánne svety v etnologickom bádani

3-4

50

2002

Prvá strana: Kresba z Topoľčianok, 5.5.2001, autorka: Zora Vanovičová

Preklady: E. Herzánová, T. Bužeková, K. Popelková, K. Hlôšková

Text J. Ługowskiej redigovala M.M. Nowakowska

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet
URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉREDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

K i l i á n o v á, Gabriela: Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy.....	277
N i e d e r m ü l l e r, Péter: Európska etnológia: Nová veda pre „nový“ svet.....	292
L u g o w s k a, Jolanta: Text ako predmet záujmu: záujmy súčasnej folkloristiky i teórie kultúry.....	301

Konštrukcie obrazu kultúry

K o s t l i n, Konrad: Imagológia kohézie – kultúra a kontinuita, spoločnosť a identita...	309
L e š č á k, Milan: Folklor ako forma sociálnej komunikácie.....	318
<i>Komentár:</i> B e n e š, Bohuslav	330
K r e k o v i č o v á, Eva: Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“.....	332
<i>Komentár:</i> G a r a j, Bernard	342
P r o f a n t o v á, Zuzana: Hodnoty v procese transformácie a postmoderná kultúra.....	346
<i>Komentár:</i> K a n o v s k ý, Martin	351
H l o š k o v á, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej pamäte.....	353
<i>Komentár:</i> P o s p í š i l o v á, Jana	363

Rurálne prostredie ako mikrokosmos?

<i>Komentár:</i> Š k o v i e r o v á, Zita	366
S t o l i č n á, Rastislava: Možnosti konštruovania obrazu tradičnej rurálnej kultúry kartografickou metódou.....	369
B a r ň a, Gábor: Výsledky a nádeje v etnologickom sociálnom výskume v Maďarsku	376

Obraz štruktúry spoločnosti

S á r k á n y, Mihály: Výskum premien štruktúry rurálneho spoločenstva v Maďarsku v 2. pol. 20. storočia.....	386
B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan: Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológii v 2. pol. 20. storočia.....	395

K a n d e r t, Josef: Skupiny síť skupinových vzťahů.....	405
F a l ť a n o v á, Lubica: Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve.....	410
<i>Komentár:</i> P a r í k o v á, Magdaléna	418
M a n n, Arne: Prehľad romistiky na Slovensku.....	421
<i>Komentár:</i> W e i n e r o v á, Renata	431

Urbánne svety v etnologickom bádani

U h e r e k, Zdeněk: Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky výzkumů.....	443
P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter: Urbánny svet v slovenskej etnológii	444
<i>Komentár:</i> M a y e r, Vera	452
L u t h e r, Daniel: Mikrosvety a (makro-)svet mesta.....	455
<i>Komentár:</i> B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta	462

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

Pozdrav do južných Čiech jubilantke Eve Davidovej (Arne M a n n).....	464
PhDr. Štefan Mruškovič jubiluje (Mojmír B e n ž a).....	467
Životné jubileum Mgr. L. Falťanovej, CSc. (Rastislava S t o l i č n á).....	469
Pavel Habáň – začínajúci päťdesiatnik (Ladislav M l y n k a).....	473
PhDr. Michal Markuš, CSc. 90-ročný (Janko K o m a).....	475
Emke Drábikovej (Peter S l a v k o v s k ý) 476	

RECENZIE – ANOTÁCIE

Lasta Džapovič: Zemľa – verovaňja i ritualy (Rastislava S t o l i č n á).....	478
Lidové tance a detské hry vo filmotéce EÚ AV ČR (Stanislav D ú ž e k).....	478
Aida Brenko, Željko Dugac, Mirjana Randić: Národná medicína (Dušan B e l k o).....	480

STUDIES

- K i l i á n o v á, Gabriela:** Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21st century: reflections and trends..... 277
- N i e d e r m ü l l e r, Péter:** European Ethnology: changing life in a changing world..... 292
- Ľ u g o w s k a, Jolanta:** Text as a subject of contemporary folkloristics and the theory of culture..... 301
- Constructions of the picture of culture*
- K ö s t l i n, Konrad:** Die Imagology der Kohärenz..... 309
- L e š č á k, Milan:** Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation..... 318
Commentary: B e n e š, Bohuslav..... 330
- K r e k o v i č o v á, Eva:** Eine Konstruktion des Bildes von „sich“ und „anderen“... 332
Commentary: G a r a j, Bernard..... 342
- P r o f a n t o v á, Zuzana:** Values in the process of transformation and postmodern culture..... 346
Commentary: K a n o v s k ý, Martin... 351
- H l ô š k o v á, Hana:** Oral history and creating historical memory..... 353
Commentary: P o s p í š i l o v á, Jana 363
- Rural world as a mikrokosmos?*
Commentary: Š k o v i e r o v á, Zita... 366
- S t o l i č n á, Rastislava:** Possible ways of constructing the picture of traditional rural culture by using cartographic method..... 369
- B a r n a, Gábor:** Changing society – changing science..... 376
- Images of structure of society*
- S á r k á n y, Mihály:** Studies on changing rural social structure in Hungary..... 386
- B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan:** Das Bild des Gesellschaft und ihr Funktionieren in der Slowakischen Ethnologie..... 395
- K a n d e r t, Josef:** Groups and nets of group relations..... 405
- F a l ě a n o v á, Lubica:** Employment situation in agriculture..... 410
Commentary: P a r í k o v á, Magdaléna..... 418
- M a n n, Arne:** The outline of the Romany studies in Slovakia..... 421
Commentary: W e i n e r o v á, Renata 431
- Urban world in ethnological research*
- U h e r e k, Zdeněk:** Globalization and urbanization..... 443
- P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter:** Die urbane Welt in der Slowakischen Ethnologie..... 444
Commentary: M a y e r, Vera..... 452
- L u t h e r, Daniel:** Mikrowelten and (Makro)welten in den Städten..... 455
Commentary: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta..... 462
- NEWS-HORIZONS-GLOSSARY
- Jubilee of Eva Davidová (Arne M a n n) 464
- Jubilee of PhDr. Štefan Mruškovič (Mojmír B e n ž a)..... 467
- Jubilee of Mgr. L. Faltánová, CSc. (Rastislava S t o l i č n á)..... 469
- Jubilee of Pavel Habán (Ladislav M l y n k a).. 473
- Jubilee of PhDr. Michal Markuš, CSc. (Janko K o m a)..... 475
- An obituary for Emka Drábiková (Peter S l a v k o v s k ý)..... 476
- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 478

HODNOTY V PROCESĚ TRANSFORMÁCIE A POSTMODERNÁ KULTÚRA

ZUZANA PROFANTOVÁ

PhDr. Zuzana Profantová, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Certain values in the life of an individual are always dominant, other are mitigated, but that does not mean it is a stable situation. The structure of value hierarchy has a dynamic character. In the concrete research, which started in 1998 I was studying *inter alia* opinions on disproportion, or in other words, traditional values in opposition to currently preferred values. The traditional values in the Slovak society were for a long time considered family, familiarity – i.e. strong family tights, also in broader family, love towards children and taking care of them, hospitality, cordiality, peacefulness, work, modesty, health, religiousness, important role of a woman-mother, generosity, respect to moral authorities, traditionalism, traditional folk culture, sensibility, seeking national emancipation and morality, etc.

Kľúčové slová: hodnoty, transformačný proces, postmoderná kultúra

Key words: values, process of transformation, post-modern culture

"Nelze se ubránit dojmu, že lidé měří zpravidla falešnými měřítky, obdivují u jiných moc, úspěch a bohatství a sami o ně usilují, právě hodnoty života však podceňují. Při každém takovém obecném soudu nám však hrozí nebezpečí, že zapomeneme na rozmanitost světa lidí a jejich duševního života.... Avšak není to asi tak jednoduché, vzhledem k nesrovnalosti mezi myšlením a konáním lidí a rozmanitostí jejich tužeb."

Sigmund Freud: Nespokojenost v kultuře. Praha 1998, s. 57

Všetko, čo človek robí a v čom sa prezentuje ako človek, je kultúra. Toto je najvšeobecnejšie antropologické chápanie kultúry. Kultúra sa môže chápať v zmysle distributívnom a je možné

ju chápať ako prejav pôsobnosti a zjednocovania spoločenskej skupiny, spoločenstva, národa. V tomto prípade hovoríme o národných kultúrach. V súčasnosti však dochádza k triešteniu integrity národných kultúr a ku globálnej nivelizácii ich originálnych elementov.

Od 30. rokov 20. storočia v štúdiu kultúry dominuje systémový a štrukturálny prístup. V každom systéme kultúry sa vyčleňujú štyri kategórie elementov: materiálno-technické, spoločenské, ideologické a psychické (postoje, pocity, city). Všetky elementy sú navzájom prepojené a nedajú sa oddeliť, lebo jedny vyplývajú z druhých. Clyde Kluckhohn hovorí, že ich možno oddeliť len v rovine abstrakcie. Tento jav nazývajú Leslie A. White a Bethem Dillingham "zásadou relačnosti". Poľský autor Florian Znaniecki hovorí, že ide o uštrukturalizovanie, "kultúrny poriadok", ktorý nazýva poriadkom "axionormatívnym". Ralf Linton, vychádzajúc z takéhoto prístupu, definuje kultúru nasledovne: "Kultúra je konfigurácia naučených správania a ich výsledkov, ktorých elementy z ktorých sa skladajú, členovia daného spoločenstva spoločne zdieľajú a odovzdávajú si ich." (DYCZEWSKI 1993: 29).

Súčasnú kultúru začiatku 3. tisícročia, charakterizujú rôznorodé postoje, životné štýly, odlišné vyznávané svetonázory atď., vyplývajúce z odlišností, mnohoznačnosti hodnôt, z nedostatočnosti ich trvalej a stabilnej hierarchie. Je to efekt straty dôvery k monolitným ideológiám a inštitúciám, ktoré ich reprezentujú. Reakciou na dávnu monolitnosť a monocentrickosť, stala sa tendencia k polycentrickosti. To v praxi znamená rozptýlenie a dezintegráciu. V spoločenskom vedomí sa tento stav prežíva ako chaos, neporiadok, konfúzia, provokujúca nielen relativizmus ale až nihilizmus. Súčasník je dnes na jednej strane traumatizovaný fundamentalizmom, na druhej strane vládne strach z nadmernej rôznorodosti axiologických propozícií. Teoretici kultúry tento stav nazývajú prechodom z modernej do postmodernej doby. Problémom je, či ide o kontinuálny prechod alebo drastický kultúrny skok, a najmä akým spôsobom udržať spojenie s tradíciou, tradičnými hodnotami, a aj s tými ktoré sú spojené s resentmentom, ale v intenciách národnej identity. Mám na mysli tradičnú ľudovú kultúru, folklór.

Súčasnú situáciu na Slovensku som sa pokúsila zmapovať parciálnym výskumom, v ktorom som sa zamerala okrem iných otázok aj na deficitné a preferované hodnoty, a tiež na otázku, ako sa zmenila hierarchia hodnôt dnes. Pristavím sa však ešte pri termíne hodnota, čo je jej podstatou, pretože ide o fenomén, ktorý je epicentrom kultúry a je kľúčom k jej poznaniu a pochopeniu.

Z. Najder vydeluje tri zásadné významy tohoto pojmu: 1. Hodnota je to, čo je hodnotné, čo sa dá premeniť na nejaké jednotlivé miery alebo porovnania, často definované kategoricky, 2. hodnota to je a) vec alebo b) hodnotiaci vlastnosť, to, čomu hodnotu pripisujeme, 3. hodnota, to je myšlienka, ktorá hovorí, že predmety alebo javy, udalosti uznávame za hodnotné.

M. Mísztal zase konštatuje, že "hodnoty sú špecifické elementy vedomia, ktoré sú charakteristické spoluvystupovaním troch komponentov: poznávacieho, emocionálneho a normatívneho. "Element normatívny je presvedčenie, že daná hodnota je náležitým a spoločne akceptovaným cieľom ľudských snáh, pričom tu označuje vonkajšiu autoritu, čiže spoločenský tlak ako zdôvodnenie pre hodnotu."

S. Ossowski rozdelil hodnoty na 1. pociťované, t.j. atraktívne pre jednotlivca vo význame emocionálnom, 2. na uznávané, t.j. predmety vo vzťahu ku ktorým živíme presvedčenie, že vlastnia istú objektívnu hodnotu (FILIPIAK 2000: 125).

Ďalším možným rozdelením je rozdelenie na hodnoty slávnostné a každodenné. Tento typ hodnôt sú hodnoty všeobecné, pričom však slávnostné sú znakom situácií nezvyčajných a dramatických. Každodenné hodnoty sú znakom každodenných aspirácií človeka, usmerňujú v praxi jeho konanie, pričom dávajú zmysel jeho životu. Sú späté s každodennými udalosťami. Sú to napr. hodnoty v stanovovaní si životných cieľov (napr. blahobyť, sláva), hodnoty dávajúce

zmysel životu (napr. láska, rodinné šťastie), aj hodnoty rozhodujúce o kvalite kontaktov medzi ľuďmi (napr. dobroprajnosť, dôvera).

Jedny z hodnôt v hierarchii jednotlivca sú vždy dominantné, iné tlmenejšie, ale to neznamená, že je to situácia stabilná. Štruktúra hierarchie hodnôt má dynamický charakter. Dnes sa hovorí o hodnotách morálnych, etických, poznávacích, hedonistických, vitálnych, utilitárnych, spoločenských, kultúrnych, náboženských, o hodnotách absolútnych, subjektívnych aj objektívnych, všeobecne o hodnotách deklarovaných, uznávaných, precit'ovaných aj prežívaných. Hodnota si svoj primárny význam stále udržuje. Je to niečo, "čo je dobré". Preto hovoríme pri predmetoch napr. o hodnote umeleckého diela či o úžitkovej hodnote auta, pri činnosti (o hodnote nejakého činu, jeho poslania), pri vlastnosti napr. o hodnote optimizmu, pri filozofických systémoch, názoroch, postojoch napr. o hodnote darwinizmu, rytierskosti-gentlemanskosti.

Spomínaná strata monolitnosti a monocentrickosti v súčasnej slovenskej spoločnosti vytvorila v dynamickom procese transformácie silnú nedôveru k ideológii. Z toho vyplynula aj strata stabilného relatívne konzistentného zoskupenia uznávaných hodnôt (pochopiteľne, uvedomujem si, že k takejto zmene došlo napr. aj po roku 1948).

V konkrétnom výskume, ktorý prebieha od roku 1998, som zisťovala o.i. aj názory respondentov na disproporciu, dá sa povedať, tradičnosti v opozícii k hodnotám preferovaným v súčasnosti. Za tradičné, všeobecne uznávané hodnoty v slovenskej spoločnosti, bola dlho považované rodina, familiárnosť – t.j. silné rodinné väzby aj v širšej rodine, láska k deťom a starostlivosť o ne, pohostinnosť, srdečnosť, mierumilovnosť, práca, skromnosť, zdravie, religióznosť, významná rola ženy-matky, štedrosť, úcta k morálnej autorite, tradicionalizmus, tradičná ľudová kultúra, citovosť, snaha o národnú emancipáciu, mravnosť a i. Ako ukázali doterajšie predbežné výsledky výskumu, v súčasnosti dochádza v spoločnosti k silnej dezilúzii, pretože tieto najvyššie stavané hodnoty strácajú dnes svoj kredit, svoju dominantnú pozíciu.

Na ilustráciu uvediem jednu reprezentatívnu výpoveď, ktorá výstižne vykreslila spoločenskú klímu dnešných dní:

Respondent: nar. 1923, stredoškól. Vzdelanie, výskum z júna roku 2000:

"...Jáj, teraz je tá morálka zle, veľ'mi zle na tom. Celkove. Ja som iná generácia, inak vychovaná, ja už tejto mladej ani pomaly nerozumiem. No a v procese týchto dalostí...myslím, že sa to hodne zmenilo. Tak v prvom rade, tak ja hovorím, že veľká chyba bola, že to náboženstvo zatratili a to je teraz cítiť. To je 40 rokov útlaku. A teraz tu máme dôsledky. Veď to boli dve generácie odvtedy. My sme boli nábožensky vychovaní, boli určité morálne zásady, morálny kódex, boli nejaké morálne zábrany, svedomie to muselo byť... V desatore tam sú zásady mravné, tam máte "Nepokradneš", "Nepožiadáš manželky bližneho svojho", "Nezabiješ" - veď to všetko sú pravidlá spolunažívania, ktoré teraz padajú. Za mojej éry nehrozilo aby sa dievča vydávalo nepoctivé. To každá si to panenstvo chránila. To nie jak teraz, hodia pivo a idú do posteľe. To neexistovalo..

Zmenili sa podl'a Vás hodnoty ľudí? Ktorá hodnota je pre ľudí podstatná dnes?

"Ľudia dnes idú len za peniazmi. To je hotové bláznovstvo. Až je to neuveriteľné...Oni tie pravé hodnoty zahadzujú a ženú sa len za mamonom. A to není správna cesta. V minulosti, no to chcel mať každý usporiadaný život, domček mať, rodinu, zdravie, to bolo ovel'a dôležitejšie ako peniaze, jak to teda už není dnes. Teraz je veľ'a rozbitých manželstiev, rodín, a to je všetko dôsledok tých 40 rokov. A to sa teraz odrazí aj v tej súčasnej generácii, lebo každý mladý ide len za peniazmi. Deti sú dnes chudáci, vandrujú, rodičia na ne nemajú čas. A to je tragédia. Takže rodina už nie je taká hodnota, ako bola kedysi. Takže ľudia sa celkovo zmenili, ale k horšiemu. Aj doba sa zmenila k horšiemu.

Morálka ide dolu vodou. Korupcia veľiká, gangy šelijaké, každý len na seba myslí. Ale strašné veci sa tu dejú. Vraždy, krádeže, násilie šelijaké, autá si vyhadzujú do ľufu, no to je prišeme... Ľudia sú strašne, strašne sebeckí, aj dedina je veľice skazená, to sa už ľudia medzi sebou ani poriadne nerozprávajú, každý len chrbát ukazuje... No povedzte, čo bude z tých mladých?... Šeci sa len za peniazmi ženú. A iné hodnoty nemajú. Veľice sú neznášavliví. My sme takito neboli, takito sebci. Tedy chcel mať človek hlavne rodinu, deti, domček, pole a

Tak. Netrúfam si povedať, čo bude. Tolko zloby je na svete... Možno príde nejaká zmena."

Národné tradície, tradičná ľudová kultúra patrili v minulosti tiež medzi prioritne akceptované hodnoty. V rámci môjho iného výskumného projektu, ktorý realizujem na Fakulte architektúry Technickej univerzity medzi študentmi 5. ročníka, som urobila prieskum o akceptácii tradičnej ľudovej kultúry, folklóru medzi dnešnými mladými ľuďmi. V odpovediach na otázku, ako hodnotia tradičnú ľudovú kultúru, folklór, aký majú k nej vzťah a názor na ňu, prevažovali neutrálne hodnotenia tradičnej ľudovej kultúry a folklóru. Na ilustráciu uvádzam niekoľko odpovedí:

"Folklór si vážim, často ho obdivujem, páči sa mi, ak originálny folklór "robia" mladi ľudia ako hobby. Je to nesmierne sexi (tanec), zdá sa mi to rozhodne originálnejšie a príťažlivejšie (a ťažšie) ako chodiť do posilovne..." (K.R., nar.1974 v Bratislave)

"K folklóru nemám žiadny vzťah. Nepáči sa mi. Ale určite je to fajn, vedieť cudzincom povedať niečo o sebe z minulosti. Ako to u nás bolo a tak im priblížiť našu krajinu." (L.H., nar.1977 v Žiari nad Hronom)

Veľmi výstižne opísal súčasnú viac menej negativistickú atmosféru medzi mládežou študent P. K., nar. 1975, z Limbachu. Napísal mi: *"Je potrebné sa učiť o tradíciách, folklóre. A v prvom rade je ale potrebné presvedčiť mládež, že to nie je trápne, nezaujímavé a nepotrebné, a že počítač, techno, opilecké párty a marihuana nie sú potrebnejšie a ani zaujímavejšie."*

Z poslednej výpovede možno vyčítať, že tak ako to študent P. K. sumarizoval, mládež dnes všeobecne neprisudzuje ľudovým tradíciám prioritnú pozitívnu hodnotu, tak ako to bolo v minulosti.

Na základe vyššie spomínaných hodnôt, ktoré myslím si môžeme považovať za tradičné (ako aj z ilustračných komentárov), domnievam sa, že na jednej strane t r a d í c i a v súčasnej kultúrno-spoločenskej situácii podlieha d e p r e c i a c i i, nadobúda negatívne zafarbenie významu, ktorý ju hodnotí ako i n e r č n é h o činiteľa v spoločenskom živote a kultúre sa stáva metaforou brzdy pokroku. Pritom na druhej strane má svojich stúpencov, ktorí volajú po jej udržaní a kontinuite, pre ktorých predstavuje a n t i d o t u m, t.j. protijed k súčasným novým, postmoderným tendenciám.

Treba však povedať, že každé hodnotenie je výpoveďou nielen o hodnotách, ale aj o špecifickom videní hodnôt subjektu. Každá hodnotová výpoveď má poznávaciu hodnotu a každý poznatok je hodnotou svojho druhu.

Hodnoty sú uzlovými bodmi zložitej siete vzťahov človeka ku skutočnosti, a práve preto zaznamenávajú každý pohyb človeka aj v človeku, a každý pohyb skutočnosti, podmienený človekom alebo dotýkajúci sa človeka.

Ak akceptujeme tento názor, potom človek je nielen ten, kto hodnoty tvorí a produkuje, ale je zároveň sám sebe produktom hodnotového prostredia. Ak by bol človek schopný cieľavedome vytvoriť hodnotové prostredie, ktoré by mu vyhovovalo, mohol by sa považovať za sebatvorcu "selfmademana". Žiaľ, ako nás presvedča realita, hodnotové prostredie vzniká predovšetkým živelne. Svet, ktorý si človek takto vytvára, je často nepriateľský a nevyhovujúci. Človek neovláda hodnoty, ale hodnoty ovládajú človeka, stimulujú jeho konanie, ale aj jeho myslenie, čo je v podstate "začarovaný kruh" (BROŽÍK 1969: 40).

Ak vychádzame zo "zásady relačnosti", spomínanej v úvode, môžeme si súčasnú situáciu v dynamickom procese reštrukturalizácie hodnotového systému znázorniť ako vzájomný vplyv kultúrnych elementov. Od nadmerných ideologických cez spoločenské elementy až ku psychickým. Zmena ideológie naštartovala mechanizmus transformácie, ktorý reštrukturalizoval kultúru a silne atakoval zaužívané znaky hodnôt. Zmena kultúry je zmenou naučených správani a ich výsledkom je tendencia k *p o l y c e n t r i c k o s t i*.

Konrad Lorenz takto charakterizuje situáciu doby dneška: "Rychlost vývoje, jakou vnutila dnešní kultuře technologie, působí, že velká část tradičních hodnot, stále respektovaných jednou generací, je kritickou mládeží považována právem za zastaralou. Zmíněná představa, že totiž člověk, když si usmyslí, že může vydupat ze země novou kulturu podle vlastního rozumu, vede k chorobné myšlence, že by bylo nejlepší zničit úplně veškerou rodičovskou kulturu, aby bylo možno začít stvořitelsky znovu stavět. To by bylo skutečně možné, ale pak bychom museli začít někde před kromaňoncem!" (LORENZ 1990: 66).

Končím slovami Jeana Dubuffeta, že tak ako čokol'vek iného, ani kultúra nemôže byť jednoducho vyhlásená za dobrú alebo zlú a nemôže byť dokonca ani obžalovaná z toho, že má v tom či onom prípade dobré alebo zlé účinky.

LITERATÚRA

BROŽÍK, V.: *Hodnoty, normy a projekty sveta*. EPOCH, Bratislava 1969.

DUBUFFET, J.: *Dusivá kultura*. Hermann a synové, Praha 1998.

DYCZEWSKI, L.: „Trwałość kultury polskiej.“ In: *Wartości w kulturze polskiej*. Pod redakcją Leona Dyczewskiego. Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza, Lublin 1993.

FILIPIAK, M.: *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.

LORENZ, K.: *Osm smrtelných hříchů*. Academia, Praha 1990.

VALUES IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION AND POSTMODERN CULTURE

Summary

As a result of diversity of values, their multivalent aspect and insufficient permanent and stable value hierarchy, contemporary culture at the beginning of the third millennium is characterised by various attitudes, lifestyles, different practised ideologies, etc. It is the outcome of the lost confidence in monolithic ideologies and the institutions, which are representing them. Reaction to distant monolithic and mono-centrist aspect is tendency of polycentrism. It means diffusion and disintegration in praxis. In human consciousness this results into a status called *c h a o s*, *d i s o r d e r*, *c o n f u s i o n*, provoking not only relativism but even nihilism. On one hand human being nowadays is traumatised by fundamentalism, on the other hand there is a fear from overwhelming variety of axiological propositions. Theoreticians of culture characterise it as change-over from modern to post-modern era. The problem is whether it is a continual transition or drastic cultural leap. It is also

important if it is possible to keep in touch with *t r a d i t i o n*, traditional values but also with those, which are connected with resentment, that is in accord with national identity. Herewith I understand traditional folk culture, folklore.

Everyday values characterise everyday aspirations of people, influencing their actions in praxis and giving their life sense. They are connected with everyday situations. These are e.g. values considered when deciding about the goal of life (e.g. wealth, fame), values giving sense to life (e.g. love, family happiness) and also values determining quality of contacts between people (e.g. goodwill, trust).

Certain values in the life of an individual are always dominant, other are mitigated, but that does not mean it is a stable situation. The structure of value hierarchy has a dynamic character. In the concrete research, which started in 1998 I was studying *inter alia* opinions on disproportion, or in other words, traditional values in opposition to currently preferred values. The traditional values in the Slovak society were for a long time considered family, familiarity – i.e. strong family tights, also in broader family, love towards children and taking care of them, hospitality, cordiality, peacefulness, work, modesty, health, religiousness, important role of a woman-mother, generosity, respect to moral authorities, traditionalism, traditional folk culture, sensibility, seeking national emancipation and morality, etc.

Preliminary outcomes of the research show that there is a tendency of strong disillusion in today's society, as those most highly cherished values are nowadays loosing their credit as well as dominant position.

On the basis of the above mentioned values (as well as the illustration comments), which from my point of view could be regarded as traditional, I assume that *t r a d i t i o n* in the current cultural-historical situation is being *d e p r e c i a t e d*. Meaning of tradition is gaining a negative aspect and it is evaluated as an *i d l e* actor in the social life and culture, and it is becoming a metaphor for a hindrance to progress. This is one side of the problem. On the other hand, there are followers of tradition, who are calling for its survival and continuity, and for whom it is a *n t i d o t u m* against current new and post-modern tendencies.

The world, which human beings build for them in this way, is very often inimical and unsuitable. Human beings do not control values, on the contrary, values control people, stimulate their actions, and also their thinking, which in the end creates a "vicious circle".

The change of ideology triggered off mechanism of transformation, which was re-structuralising culture and thus intensely attacking usual value signs. Change of culture is a change of behavioural learned patterns, that leads to tendency of *p o l y c e n t r i c i t y*.

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/7187/2000-2002. „Prámená a dejiny vývinu ústnej slovesnosti na Slovensku“).

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 3-4

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Eubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 3-4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 3-4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 3-4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 €

SAP
SLOVENSKÝ ANTIKVARIÁT
